

Marcus Aurelius in Zuid-Limburg

Henk van Gessel



In het voorjaar van 1979 werd een bomaanslag gepleegd in Rome. Doelwit was de hoofdingang van het Senatorenpaleis op het Campidoglio. Er vielen geen slachtoffers, maar bij een grondig onderzoek naar alle materiële schade op het plein kwam aan het licht, dat het ruiterstandbeeld van Marcus Aurelius letterlijk ‘op zijn laatste benen liep’. Het beeld stond op instorten. Schuldig hieraan was niet de bom van de Rode Brigade, maar de verzuring van het milieu.

In 1981 werden paard en ruiter voorzichtig van hun sokkel gehesen en overgebracht naar het Istituto Centrale per Restauro. Het was voor iedereen duidelijk, dat het beeld in een deplorabele toestand verkeerde en dat het wellicht nooit meer naar zijn plek op het Campidoglio zou terugkeren. Het befaamde ruiterstandbeeld, het enige van de talrijke bronzen ruitermonumenten uit het oude Rome dat bewaard is gebleven, leed aan corrosie. Een leven van 1500 jaar had zijn vernietigende sporen nagelaten. Het oorspronkelijke beeld bestaat uit 26 delen en op de plaatsen waar de stukken aan elkaar gezet waren, werden onedele metalen zoals lood gebruikt. Dat maakte het beeld in later tijd kwetsbaar voor corrosie.

Bij latere restauraties werd het beeld open gezaagd. Om de gaten te dichten werd materiaal gebruikt dat veel lood bevatte: daardoor werd het zachter en gemakkelijker te hanteren om de stukken hecht aaneen te sluiten. De restaurateur sloot tot zijn voldoening het gat en de gevolgen worden nu zichtbaar. Onder invloed van de verzuring van het milieu treden chemische reacties op. Wat als bronzen beeld bekend staat, is geen beeld van zuiver brons. Het bevat talrijke onedele metalen, zoals het lood van de lassen en de restauraties. Die onedele metalen lossen op in de zuren en het ‘bronzen’ beeld stort langzaam maar zeker in elkaar.

Arthur Spronken

In 1954 studeerde de Limburgse beeldhouwer Arthur Spronken, nu 56, bij Marino Marini in Milaan. *‘Ik was toen vaker in Rome’,* zegt hij, *‘Dagen achtereen zat ik bij het beeld van Marcus Aurelius. Ik was toen en ik ben nog steeds een paardenfokker en ik was enorm geïnteresseerd in dat ruiterbeeld.’*

De geweldige proporties van het beeld spraken hem in het bijzonder aan. *‘In die maatvoering is het beeld van Marcus Aurelius het mooiste dat er is. Let wel, ik zeg niet dat het het mooiste paard is. De proporties kloppen niet naar onze maatstaven. De hals is enorm korten de benen zijn zeer fijn. Als je met zo’n hengst naar de keuring gaat, wordt hij*

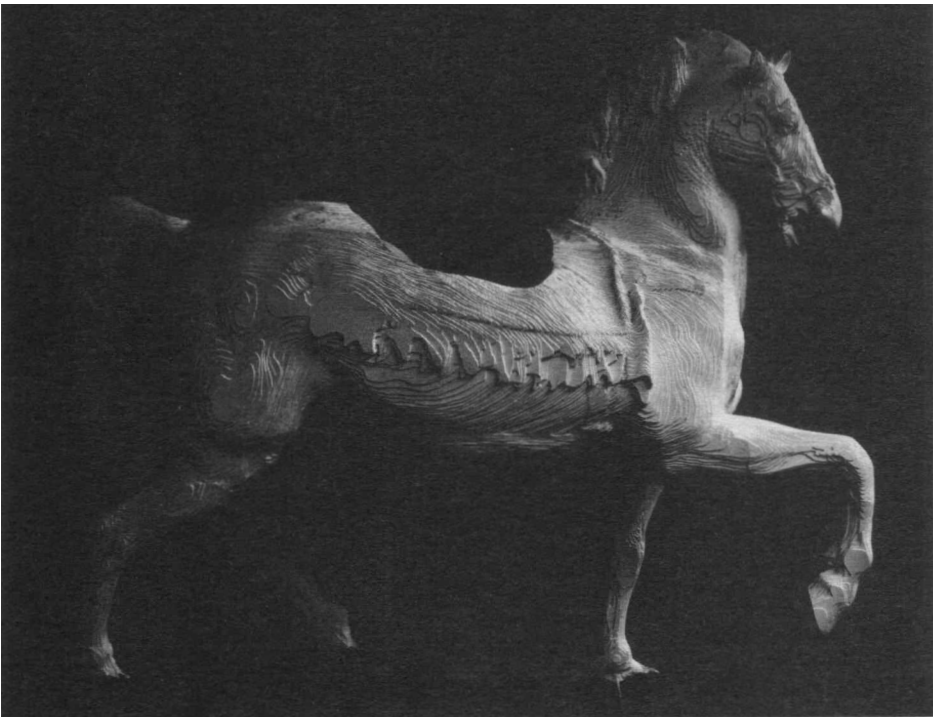
afgekeurd. Maar we hebben het niet over een paard, we hebben het over een beeld'.

Oorspronkelijk stond het beeld veel hoger opgesteld. De perspectivische verkortingen kunnen bewust ingecalculleerd zijn. Op het Campidoglio stond het beeld op ruim 2 meter hoogte, dan zijn de vertekeningen opvallender.

'De man die dat beeld heeft gemaakt moet een paardenkenner zijn geweest', zegt paardenkenner Arthur Spronken, *'Wij hebben het over extraverte en introverte beelden, Als je achter het paard staat en je kijkt naar de rechterkant, dan kijkt het paard naar zijn ruiter, hij is als het ware naar binnen gericht. Aan de linkerkant zijn oor en neusgat gespist op wat vóór hem gebeurt. Een ruiter weet dat. Het paard luistert naar hem, maar past er tegelijkertijd voor op dat hij niet struikelt.*

Fötogrammetrische methode

Toen Spronken hoorde van de situatie rond het beeld in Rome, besloot hij een poging te wagen om een replica van het beeld te maken. Gouverneur J. Cremers van Limburg was onmiddellijk voor het plan gewonnen. Mede dankzij zijn impulsen werd de Stichting Marcus Aurelius in het leven geroepen. Er werd contact gelegd met het Istituto Centrale per Restauro in Rome. Eerste probleem was het maken van een model. Gewoonlijk wordt met een mal gewerkt, die op het origineel wordt vervaardigd. Deze methode kon men bij het ruiterstandbeeld van Marcus Aurelius niet toepassen. Elk contact dat met het origineel gemaakt zou worden, zou het goud en het patina van het beeld doen loslaten. Dr. Georgio Accarda en Mario Micheli ontwikkelden een nieuwe techniek voor het maken van een model, de zgn. fotogrammetrische methode.



Afb. 1. Plexiglas/node 1 van het paard (1 : 5), naar de fotogrammetrische methode.



Afb. 2. Origineel en model van het hoofd-halsgedeelte.

Via een groot aantal meetpunten brachten ze het beeld in kaart door middel van hoogtelijnen. Alle afstanden van het beeld ten opzichte van een referentievlak werden zeer nauwkeurig bepaald. Toen eenmaal de methode was ontwikkeld, werd het eerste

model gemaakt, een fotogrammetrisch model van 1: 5. Op basis van de berekeningen werden talrijke schijven van 1 mm dik plexiglas gezaagd, die vervolgens op elkaar werden geplakt. Naar het model werd een bronzen paardje gemaakt, dat diende voor belastingproeven (afb. 1).

Hoofd-hals-project

Inmiddels was een hechte samenwerking ontstaan tussen de Italiaanse deskundigen van het Istituto Centrale per Restauro en het Zuidlimburgse kunstenaarsduo, beeldhouwer Arthur Spronken uit Kelmond-Beek en brongsieter Pie Sijen uit Geverik.

Zij begonnen in 1986 aan een nieuwe uitdaging: de replica van het hoofd-hals-gedeelte (afb. 2). De fotogrammetrische methode leverde het model op ware grootte. Omdat het beeld door de giettechniek 6% in lengte, hoogte en diepte zal inkrimpen, was een aanpassing aan het model met 18% extra volume noodzakelijk.

Hoe komt dan het bronzen beeld tot stand? Ruwweg zijn er vier fasen te onderscheiden. Eerste stap is het vervaardigen van een wasmodel op het model van plexiglas. Vervolgens wordt op het wasmodel een siliconenmal gemaakt van 1,5 cm dikte. Die siliconenmal - derde fase - wordt 'ingepenseekt' met een waslaag van 1 cm dikte; uiteindelijk zal deze bij het gieten volgens de methode van de eire perdue verdwijnen. Als de waslaag klaar is, wordt de siliconenmal verwijderd en gaat de laatste fase in. Het wassen beeld wordt in vuurvast materiaal ingevormd en de aangiet-, afvoer- en ontluuchtingskanalen voor het gieten worden aangebracht.

Het brongsieter kan beginnen.

In maart 1988 wordt het hoofd-halsgedeelte officieel gepresenteerd in het gloednieuwe Maastrichts Expositie en Congres Centrum (MECC). Het beeld van Spronken zal niet leiden tot een slaafse kopie, dat kan ook niet. *'Een perfecte kopie behoort tot de perfecte onmogelijkheid'*, zegt Spronken, *'Het beeld is in brons gegoten, maar het wassen model was zeker anders. Het wassen beeld krimpt. Als je het beeld perfect in was kopieert, krijg je door het gieten toch een heel ander bronzen beeld terug. Bovendien kun je jezelf niet wegcijferen. Je moet als kunstenaar de vrijheid hebben er iets van jezelf in te leggen. Je hebt te maken met de sentimenten van de maker en de brongsieter. Ik kan bijvoorbeeld aan een beeld zien, of de gieter zelf het gegoten heeft of zijn knecht'*, aldus Spronken.



Afb. 3. Arthur Spronken aan het werk



Afb. 4. Beeldhouwer Arthur Spronken (links) en brongsieter Pie Sijen (midden).

Giettechniek

Bronsgieter Pie Sijen uit Geverik staat garant voor het giettechnische gedeelte van het project. Hij heeft een methode ontwikkeld die de oppervlakte van het beeld gaaf laat. Vroeger moesten aangiet- en ontluuchtingskanalen weggeciseleerd worden van de buitenzijde van het beeld. Sijen werkt van binnenuit. Pie Sijen: *'De beeldhouwer zegt altijd: 'Blijf van mijn buitenkant af. Wij werken aan de binnenkant, wij tasten het geboetserde gedeelte niet aan'.*

Het oorspronkelijke ruiterstandbeeld van Marcus Aurelius bestaat uit 26 delen. *'Dat waren erg veel platen',* zegt Pie Sijen, *'die aan elkaar gezet werden. Het was in feite een reliëf. Het beeld bestond uit zoveel delen, dat ze daarbij alle gietpunten aan de binnenkant konden houden'.* In de opzet van Sijen en Spronken wordt de replica uit 13 delen samengesteld. *'Wij gieten nooit platen',* zegt Sijen, *'Dat gaat ten koste van de spanning van het beeld. Wij gieten volumes, zodat de spanning veel hoger wordt'.*

Het kanalsysteem voor het gieten van het brons zit aan de binnenkant. Bij een beeld van dit formaat is er altijd wel een punt, waar de giet- en ontluuchtingskanalen geplaatst kunnen worden, zonder dat dit de buitenkant van het beeld aantast. Zo gaan de toevoerkanalen van het hoofd-halsgedeelte door de opening van de hals naar binnen.

Het vergulden

Het vergulden is een hoofdzaak apart, nog afgezien van de Middeleeuwse legende die wil dat de wereld vergaat als het beeld geheel met goud bedekt is. Toepassen van bladgoud heeft belangrijke nadelen. Het is zeer kostbaar en het laat snel los.

Men gaat te werk volgens de zgn. 'amalgammethode', gebaseerd op een mengsel van kwik en goud (amalgam). Er wordt een papje gemaakt van zes delen kwik op één deel goud. Hiermee wordt het beeld ingestreken.

Dan komt de gevaarlijkste fase uit het proces. Het beeld wordt verhit tot 340 graden Celsius en meer, waarbij kwikdampen vrijkomen die schadelijk zijn voor mens en materiaal. Daarom wordt deze gehele operatie uitgevoerd in een volledig glazen kooi. Het kwik verdampt tijdens de verhitting en zo'n 1/10e mm goud blijft achter op, of eigenlijk in, de oppervlakte van het beeld.

De Stichting Marcus Aurelius

Het gehele project wordt ondersteund door de Stichting Marcus Aurelius, in 1983 opgericht in de paardestal van Spronkens woning in Kelmond-Beck. Het Stichtingsbestuur: *'Onze Italiaanse vrienden zijn de bewindvoerders over een overweldigende erfenis uit de antieke oudheid. Een erfenis zo omvangrijk dat zij slechts met steun van andere Europese volkeren in stand is te houden. Nederland en andere Europese landen zijn mede-verantwoordelijk voor het behoud van universele kunstschaten, die hoogtepunten vormen van de Europese cultuur. Het totale project gaat vele miljoenen kosten en moet worden gezien als een geschenk aan het Italiaanse volk, afkomstig van mede-erfgenamen van de Romeinse cultuur'.*

Op vele fronten is de Stichting actief; informatie hierover via antwoordnummer 20454, 6230 WB Bunde. Tevens is een Kring van Vrienden van Marcus Aurelius in het leven geroepen om de benodigde financiën bijeen te brengen. Men wordt lid door storting van f 25,- of meer op postrek. 1058180 t.n.v. Spaarbank Limburg, nr. 85.88.00.888.

Dat in de toekomst ooit het beeld van Spronken en Sijen op het Campidoglio zal staan, is niet alleen een kwestie van Limburgs enthousiasme. Naar aanleiding van het hoofd-hals-project zullen de Italiaanse instanties hun oordeel vormen en het wachten is op de nu al jaren durende discussies in de Romeinse gemeenteraad. Daar vormt de



Afb. 5. Reconstructie van het ruiterstandbeeld van Marcus Aurelius, naar de fotogrammetrische methode.

vraag naar het al dan niet terugkeren van het oorspronkelijke ruiterstandbeeld onderdeel van een veel bredere discussie over wat men met de verkeerssituatie in het centrum van Rome aan moet.

De Stichting is vol goede moed. 'Wij zijn ervan overtuigd', zegt secretaris Drs. L. P. J. de Bruyn, 'dat de Italianen de unieke kans om te kunnen beschikken over een recreatie van hun nationale monument als geschenk over de landsgrenzen met beide handen zullen aangrijpen'.